

3. Sámedikki doarjja sámi guovlluid ealáhusovdáneapmái – politihkalaš ja váikkuhangaskaomiid rievdamiid guorahallan

Vigdis Nygaard, seniordutki, NORCE

Bård Kårtveit, seniordutki, NORCE

3. Sámedikki doarjja sámi guovlluid ealáhusovdáneapmái – politihkalaš ja váikkuhangaskaomiid rievdamiid guorahallan	1
Čoahkkáigeassu.....	2
3.1 Álggahus.....	2
3.2 Dat guhkes linját Sámedikki doarjjahálddašeamis	3
3.3 Metoda ja diehtovuodđu	5
3.4 Sámedikki doarjjajuolludanrámmat ealáhusguovllus.....	5
3.5 Geográfalaš juohkáseapmi obbalaš ohcon doarjagiin.....	6
3.6 Juolludeamit mánggalágan ealáhussurggiide	9
3.6.1 Vuodđoealáhusat	9
3.6.2 Sámi mátkkoštanealáhus.....	11
3.6.3 Mánggalágan ealáhusdoaibma	12
3.6.4 Sámi kreatiiva ealáhusat	13
3.6.5 Duodji	13
3.6.6 Muđui rámma/oktasašdoaibmabijut	13
3.7 Ođđa Sámediggedieđáhus ealáhusovdánahttima birra.....	16
3.7.1 Politihkalaš rájit Sámedikki ealáhuspolitihkas.....	17
3.7.2 Reaidu vuostekonjunktuvrii dahje iešheanalaš ealáhuspolitihkalaš agendai?.....	18
3.7.3 Ođđa njuolggadusat Sámedikki ealáhusdieđáhusas.....	19
3.7.4 Duste go Sámediggi ealáhuspolitihkalaš hástalusaid?.....	22
3.8 Čoahkkáigeassu	23
3.9 Rávven	23
Referánsat	24

Čoahkkáigeassu

Sámediggi juolluda jahkásaččat birrasiid 35 miljovna ruvno ealáhusovdáneapmái sámi guovlluin. Daiguin ruđaiguin dorjot vuodđoealáhusaid ja mánggalágan ealáhusaid sámi guovlluin; ja maiddái kreatiiva ealáhusaid, duoji ja sámi mátkkoštanealáhusaid muđui riikkas. Ulbmil doarjjaortnegiin lea ovddidit ealáhusaid ja nannet ássama sámi guovlluin. Dát ruđat eai juolo šat buohkaide, go doarjjaortnegiid doaibmaguovlu lea viiddiduvvon mángga geardde, ja ekonomalaš rámmat eai leat lassánan. Sámediggi mearridii dan dihte rievdadit doarjjaortnega 2019. Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid (SED-guovlu) galgá heaittihuvvot ja sadjái galgá boahtit ođđa doaibmaguovlu, mii lea vuodđiduvvon geatnegahtton ovtasbargošiehtadusaide gaskal Sámedikki ja välljejuvvon guovlluid. Ulbmil dainna rievdademiin lea gáržžidit suohkaniid logu, gos leat doarjjavuoigaduvvon ohccit Sámedikki ealáhusdoarjagiidda, ja lea maid ulbmil nannet Sámedikki ovtasbarggu daiguin guoskevaš suohkaniiguin, joatkit oktasádoaimbajibuid ángiruššama ja dan bokte de buoridit eavttuid sámi ealáhusovdáneapmái. Dáinna artihkkaliin gehčče Sámedikki ealáhussuorggi doarjjahálldašeami ja politihkalaš ovdáneami, ja gehčče maid movt dat mañemus rievdadeapmi sáhtta váikkuhit dan ektui geain lea vejolaš oazzut doarjaga. Loahpas digaštalle man mutto dát rievdadusat vástidit daid hástalusaid mat sámi servodaga ealáhusain leat.

3.1 Álggahus

Sámediggi lea mávssolaš doarjja sámi guovlluid ealáhusaid ovdáneami hárrái. Jahkásaš bušehtaid bokte juolluduvvojit ruđat ealáhusovdáneapmái, ja 2020 lei dat supmi 39 miljovna ruvno. Dat lea unna supmáš go buohtastahtta eará riikaviidosaš váikkuhangaskaomiiguin, mat leat ealáhusaide heivehuvvon. Goitge mearkkašit dat ruđat ollu go galgá olahit Sámedikki ealáhuspolitihka mihtuid, namalassii ovdánahttit ealáhusaid ja nannet ássama sámi guovlluin. Ekonomalaš doarjaga lassin bargá Sámediggi mávssolaš barggu váikkuhit našuvnnalaš sektorpolitihka, earret eará konsultašuvnnaid bokte ráđđehusain, go oasálastet regulerenčoahkkimiidda, ja buktet cealkámušaid eanandoallo- ja boazodoallošiehtadallamiidda. Guvllolaš ovtasbargu eará váikkuhanaktevrraiguin lea maid dárbašlaš go galgá oktiiheivehit vuoruhemiid ja ovtastahttit ekonomalaš doarjagiid.

Sámediggi lea dego luoddaearus iežas ealáhuspolitihkain. Dađistaga leat lassánan doarjjaohcamat ealáhusovdánahttimiidda, maid fertejit hilgut go ekonomalaš rámmat eai leat lassánan doarjjavuoigaduvvon olbmuid/fitnodagaid ektui. Ruđat eai juolo buohkaide, ja lea dárbu buorebut vuoruhit doaimmaid ja resurssaid ektui. Politihkalaš vuodđu dan barggus lea Sámedikki ealáhusdieđáhusas, mii lea mearriduvvon 2019 loahpas. Munno vuolggasadji dás lea dat maid oaivvildetne leat mávssolaččamus hástalusat Sámedikki ealáhuspolitihkas:

- 1) Stuora demográfalaš rievdamat, go eambbogat fárrejit gávpogiidda ja dađistaga njiedjá sápmelaččaid lohku geat orrot dain árbevirolaš sámi guovlluin – dat hástala ealáhuspolitihka geográfalaš fáttmastanguovllu.

- 2) Leat unnit sápmelaččat geat barget dain árbevirolaš sámi ealáhusaiguin, mii Sámedikkis leat guhkit áigge leamaš mávssoleamos vuoruhansuorgi.
- 3) Gáibiduvvo eambo fokus fidnohuksemii ja innovašuvdnii, vel guovlluin nai gos lea unnán ealáhusdoaimma.
- 4) Gelbbolašvuodaservodat gáibida ahte buot ealáhusdoaimmaheddjiin lea eallinagi oahppu ja ahte leat nuppástuhtinnávccat.

Artihkkalis gehčče lagabui movt Sámediggi lea hábmen iežas ealáhuspolitihka ja movt ealáhusguoski váikkuhangaskaoamit leat guhkit áiggi dusten hástalusaid, ja maid movt dat leat heivehuvvon servodatrievdamiidda. Artihkal deattuha earenoamážiid áigodaga maŋŋil 2012, muhto áigo oanehaččat čilget duogáža ja movt dat lea rievdan guorahallanáigodaga rádjái. Oaivvildetne ahte lea dárbu diehtit movt Sámediggi bargá nannen dihte ealáhusdoaimmaid, movt sii hálldašit ruđaid ja movt ovttasbarget eará aktevrraiguin ealáhusguovlluin.

3.2 Dat guhkes linját Sámedikki doarjjahálldašeamis

Ovdal go Sámediggi ásahuvvui, de gávdnojedje juo ohcan váste ekonomalaš doaibmabijut sámi guovlluid ealáhusovdáneapmái. *Guovddáš sámi ássanguovlluid ovdánahttinfoanda* ásahuvvui 1975, mainna galggai ovddidit doaibmabijuid sámi álbmogii, earenoamážiid dakkáriid main lei kultuvrralaš, sosiálalaš ja ekonomalaš mearkkašupmi. 1975 fáttmastii doaibmaguovlu vihtta sámi suohkana: Unjárgga, Deanu, Kárášjoga, Porsáŋŋgu ja Guovdageainnu. 1982 rievddai foandda namma Sámi ovdánahttinfoandan (SOF), ja 1985 ásahuvvui foanda bistevaš ortnegiin. 1984 nanosmuvai SOF mearrasámi profiila, maŋŋil go gávcei riddosuohkana Finnmarkkus, Romssas ja Nordlánddas fáttmastuvvojedje mielde. Go Sámediggi ásahuvvui 1989, de ortnet viidásetfievrraduvvui, ja 2009 bođii SOF sadjái *Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnet* (SED).

Dan rájes lea dat geográfalaš guovlu maid doarjjaortnet gokčá, rievdan máŋŋga geardde. 1992 lassánii guovlu guvttiin ođđa suohkaniin, ja 1997 vel viđain. 2005 viiddiduvvui guovlu guđain suohkaniin, ja 2012 fáttmastuvvojedje vel vihtta suohkana doaibmaguvlui. Muhtumat dain ledje oalle stuora suohkana, mii mielddisbuvttii ahte lassánedje doarjjavuogaduvvon olbmot/fitnodaga. SED-guovllus ledje dalle 31 suohkana (21 olles suohkana, ja oassi 10 suohkanis), ja vaikko vel leat ge eambo suohkana ohcan beassat mielde, de lea Sámediggi válljen ahte eai viiddit doaibmaguovllu maŋŋil 2012.¹

SED-guovllus leat ollu dain seamma dovdomearkkain go muđui ge leat Davvi-Norgga guovllusuohkaniin, nugo unnán ealáhusdoaimmat ja smávva priváhta fitnodagat, mat eanas muddui leat heivehuvvon báikkálaš márkaniidda. Eanas fitnodagat leat smávvat, main leat unnit go vihtta bargi. Vuodđoealáhusain lea stuora mearkkašupmi SED-guovllu barggahussii, ja

¹ Suohkanat ja oassesuohkanat mat ledje mielde SED-guovllus 2020, geahča Sámedikki neahttasiiddus. <https://sametinget.no/stipend-og-tilskudd/tilskudd/naring/virkeomradet-for-tilskudd-til-naringsutvikling-stn-omradet/>

daidda lea hui mávssolaš ahte lea vejolašvuohta háhkat resurssaid ja ahte ássanbáiki lea lahkosis. Dat leat dakkár ealáhusat maidda stáhta sektorpolitihkka garrasit váikkuha (Angell 2016).

Sámediggi lea dán áigodagas eanas dorjon daid árbevirolaš sámi ealáhusaid nugo eanandoalu, guolásteami, boazodoalu ja duoji. Muhtin áigodagain leat iešgudetlágan ealáhusdoaimma álggahuvvon ja heaittihuvvon. Dakka maŋŋil go Sámediggi válldii badjelasas ortnega, de vuoruhedje earret eará juolludit doarjagiid muhtin välljejuvvon giliid ealáhusdoaimmaide. Dalle lei maid áigodat goas nisson ealáhusásaheddjiid dorjo stipeanddain (Gjertsen 1993). 1990-logus álggahuvvui doarjjaortnet mii galggai movttiidahttit bargat lotnolasealáhusaiguin, maid vuolggasadji lei árbevirolaš sámi ealáhusat, ja man ulbmil lei buoridit dálloalloekonomiija. Dábálemos lotnolasdoaimma lei boazoealáhus ja duodji. Ortnega árvvoštallan čájehii ahte ealáhusdoliid dienas lassánii, muhto eambbogat álge spesialiseret duodjái, mii sierranii eret iežaset boazoealáhusas. Golut lassánedje, ja ledje áibbas moattis geat nagodedje oažžut ollesáiggi dietnasa das. Ortnegis ledje mánga heajut beali, go mearrasámi guovlluin ávkkástalle dan unnán ja dađistaga ledje eanas dievdoolbmot Sis-Finmárkkus geat ožžo doarjaga (Eikeland ja Krogh 1994; Gaski ja Eikeland 2001). Maŋŋil 2002 heaittihuvvogođii doarjjaortnet dađistaga.

Dat gálui luotta vai eambo sáhtte vuoruhišgoahtit duoji, nu ahte ovdánahtta sámi giehtaduoji, ja vai eambbogiin sáhtta dat šaddat birgejuvmin. Sámediggi ásahii ealáhusšiehtadusa guvttiin duodjeorganisašuvnnain, man ulbmil lei ovdánahttit duoji ealáhusan, vai šaddá buoret gánnahttivuohta ja buoret johtu duojis, maid ieš lea duddjon (Karlstad ja Lie 2010). Registrerejuvvon duojárat, geat devde vuovdingáibádusaid, ožžo doaimmadoarjaga Sámedikkis, ja dasa lassin sáhtte duojárat oažžut doarjaga investeremiidda.

2011 ráhkadii Sámediggi ealáhusovdáneami dieđáhusa, mas earenoamáziid deattuhedje ovttahttit ealáhusaid eambo obbalaš strategiijan sámi guovlluid ealáhusovdánahttimis. Ealáhuspolitihkka galggai olahit mihtuid viiddis guovlluin vuoruhansurggiid bokte, vai báikkálašservodagat galge šaddat geasuheaddjin, vai nannejedje vuoddoealáhusaid rámmaeavttut, vai oččodedje innovašuvnna, dutkama ja árvoháhkama, vai dorjo gelbbolašvuodáloktema ja ođđa ásahemiid, ja vai ovdánahttejedje kulturealáhusaid. Dainna maŋemus SED-guovllu viiddidemiin 2012 šattai fargga hástalussan go dađistaga gárte ođđa guovlluin eambo doarjjavuoigaduvvon olbmot/fitnodagat, muhto ekonomalaš rámmat ealáhusaide gal eai goitge lassánan namuhan veara.

Maid dasto mearkkaša dát duogáš SED-guovlluid doarjjahálldašeapmái? Ealáhusdoarjagiid sáhttet ohcat ovttaskasolbmot dahje fitnodagat geat fysalaččat leat muhtin geográfalaš guovllus mii lea definerejuvvon sámi ássanguovlun. Dása eai leat makkár ge čearddalaš sámi eavttut; buohkat geat orrot SED-guovllus leat doarjjavuoigaduvvon. Ná lea njuolggadus daidda dehálemos ealáhusaide (eanandoallu, mearrabiras ealáhusat, boazoealáhus) ja maŋggalágan ealáhusat. Ohcamušat mat guoskkahit sámi mátkkoštanealáhusa, sámi kulturealáhusaid, lassiealáhusaid, boazoealáhusa ja duoji, daidda ii leat dakkár geográfalaš ráddjehus. Ohccit miehtá riika sáhttet ohcat.

3.3 Metoda ja diehtovuodđu

Dát kapihttal lea vuodđuduvvon iešguđetlágan diehtovuodđuide. Moai atne kvantitatiiva diehtovuodđu go lea sáhka Sámedikki doarjjarámmain ja mánggalágan ealáhusaid kategoriseremiin. Dat leat vižžon Sámedikki jahkediédáhusain 2013–2020 ja Sámediggediédáhusas ealáhusovdáneami birra (2019). Munnos lea maid leamaš vejolašvuhta oaidnit buot doarjagiid excel-fiillain, maid Sámediggi lea dan áigodagas juolludan ealáhusguovllus. Dat dieđut leat adnon vai ožžo eambo ipmárdusa ovdáneami treandain ja ráhkadit muhtin analysaid maiguin sáhtta čuvget movt guhkit áiggi leat iešguđet ealáhussurggiid vuoruheamit rievdan ja movt doarjagat leat juhkkon iešguđet geográfalaš guovlluide. Sámedikki jahkásaš bušeahtat leat adnon oažžut obbalašgova jahkásaš vuoruhemiin ja jus dain leat leamaš rievdamat, ja jahkediédáhusat ges leat adnon oaidnit movt ruđat duohtavuodas leat golahuvvon. Dađibahábut ii leat leamaš vejolaš dainna diehtovuodđuin oažžut ovdán movt ruđat leat juhkkon sohkaobiid gaskkas.

Eará lágan dokumeanttat leat Sámediggediédáhusat ja eará dutkanraporttat ja artihkkalat main obbalaččat lea Sámedikki ealáhuspolitihka birra. Refereretne maid ovdalaš árvoštallamiidda Sámedikki ealáhussuorggi váikkuhangaskaomiin.

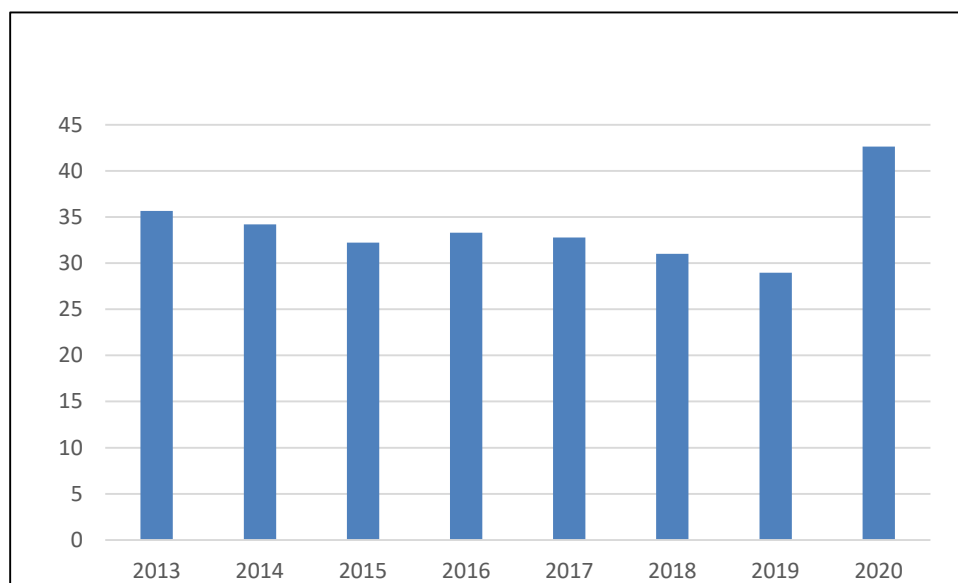
Loahpas letne jearahallan politihkkariid ja hálddabus bargiid gain lea ovddasvástádus Sámedikki ealáhusovdáneamis. Dat jearahallamat leat eanas muddui čadahuvvon giđdat 2019 go NORCE ráhkadii Sámedikki ovddas ođđa ealáhusdiédáhusa (Nygaard ja Kårtveit 2019).

3.4 Sámedikki doarjjajuolludanrámmat ealáhusguovllus

Ovdal juolluduvvui Sámediggái ruhta stádabušeahta iešguđet departemeanttaid bušeahttaapoasttaid bokte. 2019 ášahuvvui ođđa bušeahttaortnet, mas jahkásaš ruhtajuolludeamit Sámediggái čohkkejuvvojit ovttá postii Kommunála- ja ođasmahttindepartemeantta stádabušeahtas. Dainna ođđa ortnegiin addui Sámediggái alces eambo vejolašvuhta vuoruhit ekonomalaš váikkuhemiid doaibmabijuid ja politihkalašsurggiid bokte. Vuoruheamit dahkkojit Sámedikkis daid jahkásaš bušeahttašiehtadallamiin ja nu stivrejuvvo dat politihkalaččat. Lea Sámediggeráđđi mii meannuda ohcamušaid ja juolluda doarjagiid ealáhusulbmiliidda. Ráđis lea váldoprinsihpalaččat vejolašvuhta rievdadit vuoruhemiid gitta 20 proseanta rádjái ruđain bušeahta ektui.

Govus 3.1 čájeha daid jahkásaš doarjagiid ealáhusulbmiliidda. Govus čájeha juolludemiid, mat duohtavuodas leat juolluduvvon, nugo logut bohtet ovdán Sámedikki jahkediédáhusain. Dain sáhtta leat veahá erohus daid jahkásaš bušetterejuvvon rámmaid ektui.

Govus 3.1 Sámedikki jahkásaš ruhtajuolludeamit ealáhusulbmiliidda, mill. kr, 2013–2020

Gáldu: Jagiid 2013–2018: Sámediggedieđáhusa ealáhusovdáneapmi 2019. Jagiid 2019 ja 2020: Sámedikke jahkedieđáhus 2019 ja 2020.

Sámediggi lea dan gávcci jagis juolludan oktiibuot badjel 270 miljovna ruvnno ealáhusovdáneapmái. Supmiid leat veahá rievddadan jagis jahkái. Mii oaidnit ahte 2013 leat doarjagat leamaš birrasiid 35 miljovna ruvnno, mii lea veahážiid mielde njiedjan daid mañit jagiid. 2019 lei “heajumus jahki” go juolluduvvui 29 miljovna ruvnno. 2020 lassánii doarjjasupmi 42 ruvdnui, mas eanas oassi lei go Sámediggi oáččui liigedoarjaga ealáhusaid váste korona rohtodávdda dihte. Kommunála- ja ođasmahttindepartemeantta juolludii Sámediggái 4 miljovna ruvnno lasi mii galggai addot sámi ealáhusaide heahtedilis, ja Sámediggi rievdadii dan seamma bušeahttajagi ollu bušetterejuvvon ruđaid eará politihkalašsurggiin ealáhusovdáneapmái. Dan bokte lei vejolaš doarjut eambo ohcciid, ja ealáhusat mat ledje eanemus heahtedilis ožžo lasihuvvot doarjaga (proseantaid mielde oassi obbalaš supmis maid Sámediggi sáhtta juolludit). Čájehuvvui eambo heivehanmunni guhkidit/mañidit áigemeeriid gárvvistit proševttaid.

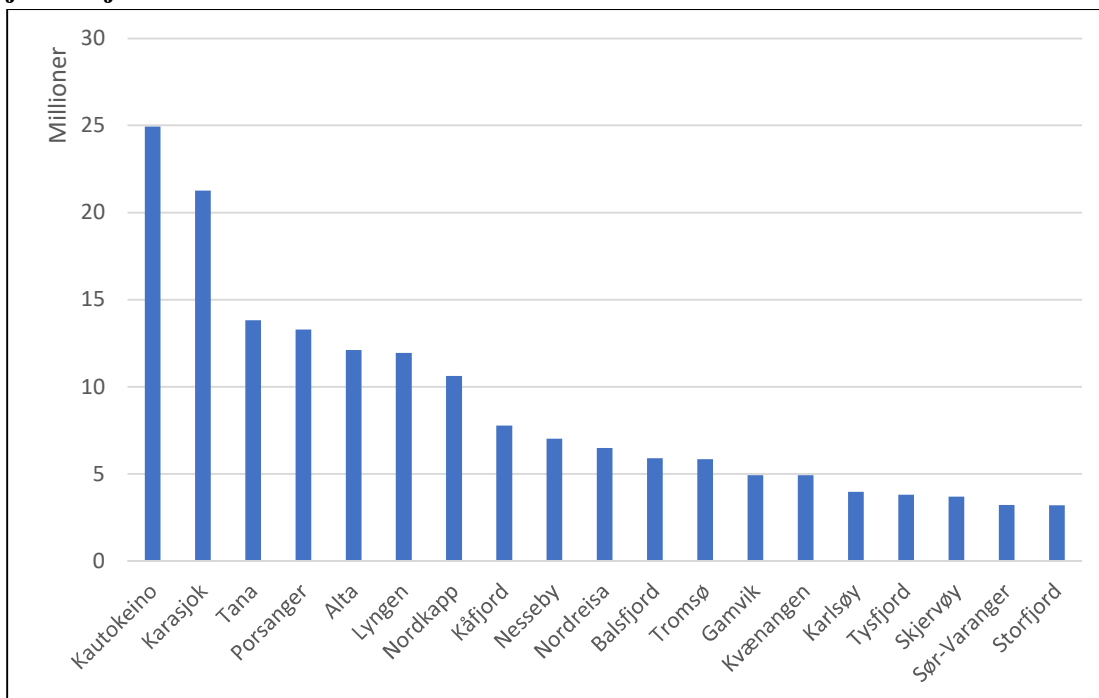
3.5 Geográfalaš juohkáseapmi obbalaš ohcon doarjagiin

Ohcon doarjagat registrerejuvvojit ohcci ássanbáikái, leaš dál ovttaskas ohcci dahje fitnodat. Danne lea vejolaš juoidá dadjat Sámedikki ealáhusovdáneami geográfalaš juohkáseami birra. Čuovvovaš listtus dás vuollelis leat mielde dušše ohcon doarjagat, maid sáhtta čatnat ohcciide geat leat dihto geográfalaš guovllus, eai ge leat mielde oktasaš doaibmajijut mat lunddolaččat gullet viidat geográfalaš guvlui. Vuosttažettiin dáidá vuogas smiehttat makkár bealit leat mat sáhttet váikkuhit dasa man ollu doarjja juolluduvvo juohke ohcci nammii suohkaniin. Vuosttaš eaktu lea diehttelas ahte olbmot/fitnodagat leat doarjjavuoigaduvvon, áset SED-guovllus daiguin doaimmaiguin mat gáibiduvvojit ortnegiidda (vuoddoealáhusat, mánggalágan ealáhusdoaimmat), dahje eará guovllus riikkas lea sámi sisdoallu iežas mátkkoštanealáhusdoaimmas, kreatiiva ealáhusas dahje bargá dujiin. Muđui berre dovdat bures

váikkuhangaskaoapmeortnegiid. Soaitá ahte lea ovdal ohcan, dahje dovda soapmása gii lea ohcan. Sii, geat orrot dakkár suohkaniin mat guhkit áigge leat leamaš mielde SED-guovllus, dovdet lunddolaččat buorebut ortnegiid, go sii geat eai leat leamaš nu guhká mielde.

Váikkuhangaskaoapmeortnega árvvoštallamis 2009 (Nygaard ja Skålnes 2009) bohtá ovdán ahte lea mávssolaš ahte vuosttašlinjábálvalus, mii dalle eanas muddui lei suohkaniid ealáhusossodat/-konsuleanta, dovddai bures Sámedikki váikkuhangaskaomiid ja nu sáhtii bagadallat vejolaš ohcciid. Lea ain mávssolaš ahte suohkan lea aktiivvalaš ealáhussuohkan, muhto dál leat ollu eará veahkit mat maiddái sáhttet doarjut. Dat sáhttet leat ealáhugárddit, konsuleantafitnodagat, máhttopárkkat ja ealáhusbagadallit. Sámedikkis leat kantuvrrat mángga suohkanis, ja sáhttet maid leat sámi ásausat ja resursaolbmot geat dovdet váikkuhangaskaomiid ja sáhttet bagadallat vejolaš ohcciid. De lea vel suohkaniid ealáhusstruktuvra mii váikkuha makkár lágan ortnegiid lea áigeguovdil ohcat. Lea unnán jáhkehahti ahte ohccit Davvinjárgga gieiddas ohcet doarjaga eanandollui, dahje muhtun Kárašjogas ohcá guollefatnasa ruhtadit.

Govus 3.2 Ohccojuvvon doarjagat ealáhusovdánemiide, mill. kr., 2013–2020, juhkkjuvvon suohkaniid mielde

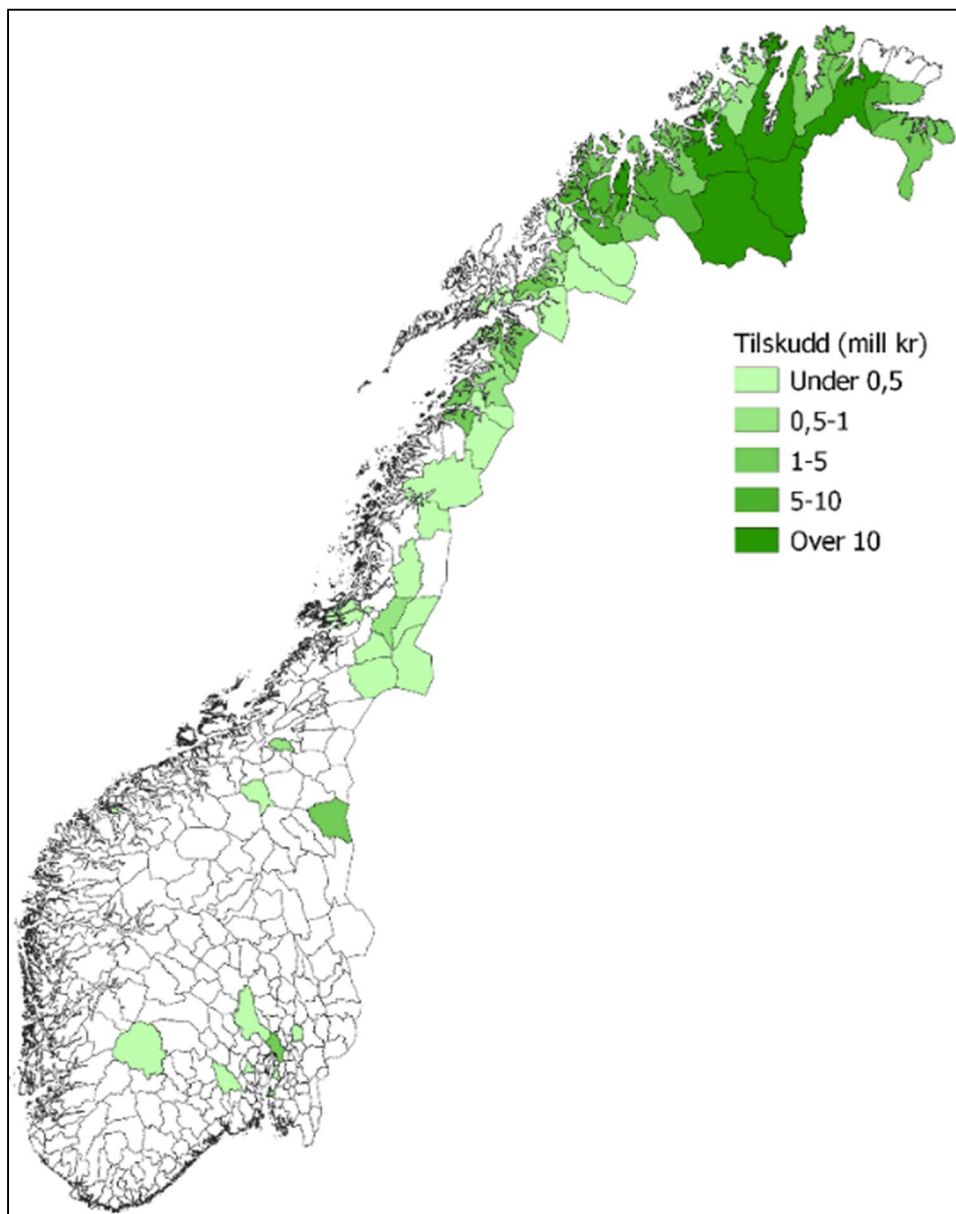
Govus 3.2 čájeha ahte Sis-Finnmárkku suohkaniid ohcciid juolluduvvojit eanemus doarjagat, ja dat leat dat suohkanat mat guhkimus leat leamaš mielde doaibmaguovllus, álggu rájes juo.² Measta 25 miljovna ruvnno leat juolluduvvon ohcciid Guovdageainnus, ja birrasiid 21 miljovna ruvnno Kárašjohkii. Detnui ja Porsáŋgui leat goabbái nai juolluduvvon birrasiid 13 miljovna ruvnno. Árvvoštallamis ovdalaš doarjjaortnegiid birra, áigodagas 2002–2006, ledje

² Dat guoská suohkaniidda Kárašjohkii, Guovdageidnui, Detnui, Porsáŋgui ja Unjárgii.

maid diet njealje suhkana bajimusas juolludemiid dáfus. Dalle juolluduvvui Kárašjohkii eambo go Guovdageidnui, muhto dát čájeha ahte lea oalle dásset bajimusas.

Guorahallanáigodagas leat registrerejuvvon ohccit 65 suhkanis, ja kárttas vuollelis (govus 3.3) čájeha ivdnekodaiguin man ollu obbalaččat leat juolluduvvon ohcciide juohke suhkanis 8 jagi áigodagas.

Govus 3.3 Ohccojuvvon doarjagat ealáhusovdánemiide 2013–2020, juhkkojuvvon suhkaniid mielde

3.6 Juolludeamit mánggalágan ealáhussurggiide

Tabealla 3.1 čájeha daid jahkásaš juolludemiid mat duohtavuodas leat juolluduvvon ovttaskas olbmuid ja fitnodagaide ealáhusain, mat leat dan viđa váldokategorijaid siskkobealde (vuodđoealáhusat, sámi mátkkoštanealáhusat, mánggalágan ealáhusdoaimma, kreatiiva ealáhusat ja duodji), ja muđui rámma mii gullá oktasašdoaimbajuid postii. Doarjagiid obbalaš supmi almmuhuvvo jahkásaččat, ja vuolimusas tabeallas čájehuvvojit bušeahttalogut. Bušeahttalogu ja obbalašlogu differánssa lea erohus gaskal daid jahkásaš politihkalaččat mearriduvvon bušeahttarámmaid ja juolludemiid mat duohtavuodas leat juolluduvvon. Differánsas sáhttet leat iešguđetlágan sivat, nugo ahte ohcciidlohku sáhtta leat eambbo dahje unnit go lei vurdojuvvon, dahje ahte vuoruheamit leat rievdan jagi mielde, nugo ovdamearkka dihte vuorddekahtes dáhpáhusat leat boahtán ovdii.

Tabealla 3.1 Juolluduvvon ealáhusdoarjja juohke ealáhusa nammii, 1000 r., 2013–2020

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Vuodđoealáhusat	16 389	13 459	7 395	7 938	8 440	7 781	4 645	8 748
Sámi mátkkoštanealáhusat	0	0	850	739	1 012	564	1 281	1 748
Mánggalágan ealáhusdoaimmat	8 963	9 347	8 911	7 197	7 610	6 551	5 757	10 057
Kreatiiva ealáhusat	0	0	0	873	1 558	529	2 323	2 585
Duodji	4 076	5 267	6 205	6 894	5 097	3 718	4 396	5 579
Muđui rámma	6 237	6 123	8 799	9 645	9 071	11 858	10 566	13 912
Obbalašlohku	35 665	34 196	32 205	33 286	32 788	31 001	28 968	42 629
Bušeahtta	35 432	37 684	33 431	33 654	34 568	34 776	34 000	39 075

Gáldu: Jagiin 2013 – 2018: Sámediggediedáhus ealáhusovdáneami birra. 2019 ja 2020: Sámedikki jahkediedáhus 2019 ja 2020.

Mii geahččat lagabui movt doarjagat leat juolluduvvon daidda iešguđet ealáhuskategorijaiide/oktasašdoaimbajuid ealáhuskategorijaiide áigodagas 2013–2020.

3.6.1 Vuodđoealáhusat

Olles áigodagas leat vuodđoealáhusat leamaš dat mávssoleamos poasta, muhto mii oaidnit ahte supmi lea garrasit njiedjan áiggi mielde. 2013 juolluduvvui badjel 16 miljovna ruvno, juoga mii lei eambbo go daid ovddit jagiid lei leamaš. Danne ferte geahččat dan čielga signálan vai sáhtte dustet buot daid ođđa ohcciid eanandoalus ja guolásteamis, mat bohte go doaimbajuovlu viiddiduvvui 2012. Sámedikkis háliidedje áinnas vuostáiváldit ohcciid dain suohkaniin. Dan maŋŋil leat obbalaš juolludeamit njiedjan, ja oalle dramáhtalaččat 2015, go heaittihuvvojedje 4 miljovna njuolggojuolludeapmi eanandoallošiehtadusa bokte ártalaš eanandollui ja 2 miljovna ruvno ges boazodoallošiehtadusa bokte.

Eanandoallu

Rievdadusat váikkuhit ollu vuodđoealáhusaid viidásit vuoruhemiide, ja earenoamáziid eanandollui. Sámediggi fertii gáržžidit juolludemiid, nu ahte ii lean šat vejolaš juolludit

doarjagiid ođđa doaibmavistiide, ja maid ollu ohcamušat hilgojuvvojedje. Ohcamušlohku njiejai hui ollu daid čuovvovaš jagiid, go ledje dušše ovdánahttiprošeavttat, visteođasteamat ja –stuorideamat, mat vuoruhuvvojedje. Sámedikki unna doarjagaččat leat unnán nagodan dustet dan treandda mas ledje hárvenaš ja stuorit eanandoalut, madda lei dárbu investeret guovttesiffar miljovdna sturrosaš supmi ovddas.

Mearrabiras ealáhusat

Mearrabiras ealáhusaid ovdáneapmi lea leamaš buoret. Dađistaga leat stuorit oassi ruđain juolluduvvon ruhtadit oasi riddolagaš bivdofatnasiid ođastemiide. Dat lea dagahan ahte eambbogat leat álgán guolástemiin sámi riddo- ja vuotnaservodagain, earenoamážit rabas joavkkus. Reabbáearri ja riddoguolástaneari leat várrejuvvon unnit fatnasiidda mat guolástit SED-guovllus, ja dan dihte lea vejolaš guolástit nu ahte ii oastte divrras eriid. Sámedikki doarjagat bivdofatnasiidda leat muhtin riddoservodagain leamaš hui ávkkálaččat rekrutteret ođđa guolásteddiid, earenoamážiid Nuorta-Finnmárkkus, ja vuotnaguovlluin gos leat ollu mearrasápmelaččat (Sámediggi 2017). Sámedikki doarjja lea maid veahkehan ahte leat ásahuvvon guolleuoastáiváldimat smávva báikkálašservodagain gos eai leat guollerusttegat. Dan geažil lea leamaš vejolaš bivdit báikkálaččat nu ahte ii leat dárbbášan doalvut guliid guhkes gaskkaid. Goalmmát vuoruheapmi lea leamaš bivdit eará šlájaid, nugo reabbáid ja maid ovdánahttit ođđa vugiid movt bivdit merddiin.

Ohcamušaid lohku lea dađistaga nu sturron ahte maddái mearrabiras ealáhusaid dáfus lea leamaš veadjemeahttun dustet jearu. 2020 hilgojuvvo 64 proseanta ohcamušain (Sámedikki jahkedieđáhus 2020). Sámedikki ealáhuspolitihkas lea politihkalaš ja ealáhuslaš dimenšuvdna, ja guolástussuorggis oaidná bures movt dat gullet oktii. Ealáhusa bealli vuhtiiváldo Sámedikki doarjjaortnegiid bokte ja politihkalaččat fas sihkkarastet buriid rámmaeavttuid sámi ealáhusdoaimmaide. Guolástussuorggi dáfus váikkuha Sámediggi cealkámušaiguin ja go oasálastet gulaskuddamiidda mat váikkuhit guolleeriid mearrideapmái, guollefanassortaid juohkimiidda, stuoradiggedieđáhusaide ja eará ráddjehusaid guolásteamis. Guvllolaš ja báikkálaš plánain oasálastá Sámediggi konsultašuvnnaide mat guoskkahit riddoavádatplánemii ja riddoguovlluid ealáhusdoaimmaid reguleremiidda. Jus Sámediggi ii olat iežaset politihkalaččat sihkkarastit vai báikkálaš guolásteddiin sámi riddoguovlluin lea vejolašvuoda bivdit ja buktit guliid gáddái báikkálaččat, de lea unnán ávki Sámedikki doarjagiin oastit ovdamearkka dihte fatnasiid ja rusttegiid.

Boazoealáhus

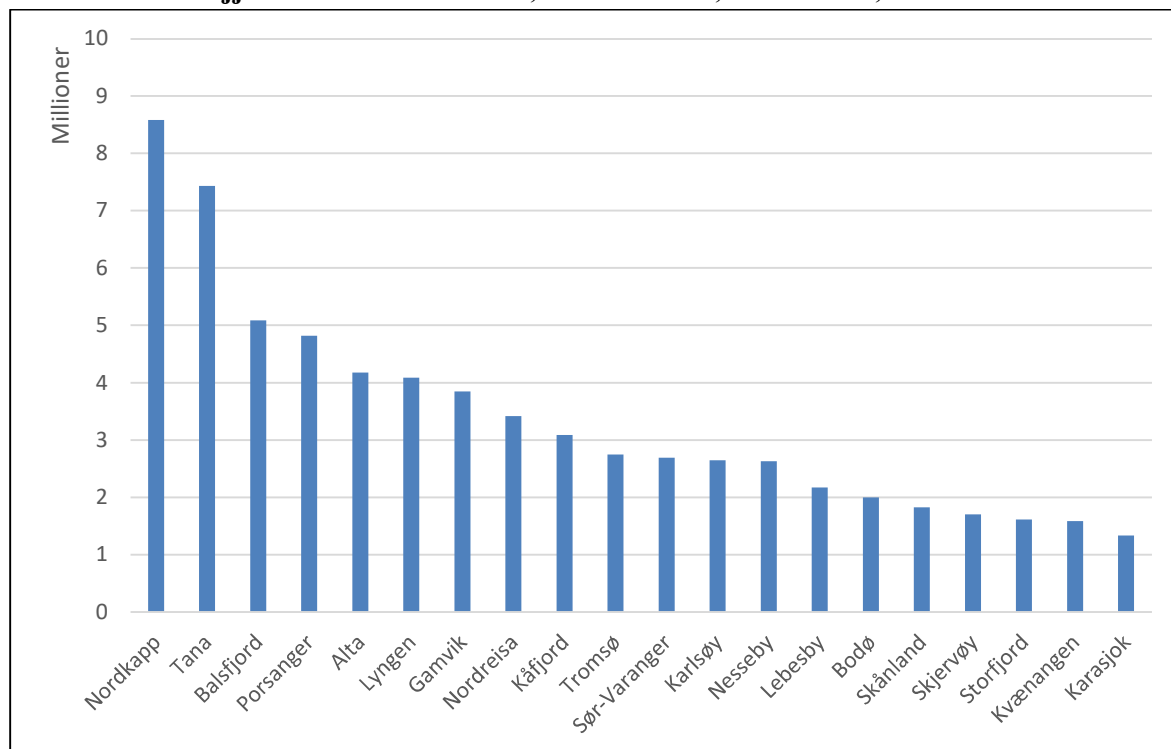
Sámedikkis lea unnán doarjja ovdánahttit boazoealáhusa, go dat eanas muddui ruhtaduvvo boazodoallošiehtadusa bokte. Sámedikki doarjagat leat eanas muddui juolluduvvon viidásetbuvttadit bierggu ja oassi dain leat kategoriserejuvvon mánggalálgan ealáhusdoaibman.

3.6.1.1 Vuoddoealáhusaid doarjagiid geográfalaš juohkáseapmi

Govus 3.4 čájeha vuoddoealáhusaid doarjagiid geográfalaš juohkáseami. Govvosis lea obbalaš lohku buot dain doarjjavuostáiváldin, geat orrot 20 suokkanis, gosa lea juolluduvvon eambo

go miljovna ruvno doarjan. Lassin daidda leat maid 17 doarjavuostáiváldi eará suohkaniin, muhto dain doarjagiin lea unnit supmi.

Govus 3.4 Doarjja vuoddoealáhusaide, mill. ruvno, 2013–2020, deháleamos suohkanat

Go buohtastahtá obbalašlisttuin govus 3.2, de oaidnit ahte dás leat eará suohkanat mat leat bajimusas. Davvinjárgga suohkan lea bajimusas badjel 8 miljovna ruvnnuin, ja dát lea eahpitkeahhtá bivdofatnasiid ruhtadeapmi. Deatnu lea nubbin bajimusas, gos leat bivdofatnasat, guollevuostáiváldin ja eanandoallu ruhtaduvvon. Boahte suohkanat leat Báhcavuotna, Porsángu ja Ivgu, mat buohkat leat mávssolaš eanandoallosuohkana main lea veaháš guolásteapmi.

3.6.2 Sámi mátkkoštanealáhus

Sámi mátkkoštanealáhus šattai sierra ortnegiin 2015 rájes, ja dat juolluduvvojit doarjagat miehtá riikka mátkkoštanealáhusfitnodagaide, main lea sámi sisdoallu. Jahkásaš doarjagiid supmi rievdamat bohtet ovdán tabealla 3.1. Sáhtá ohat doarjaga ovdánahttin- ja investerendoaibmabijuide ja ásaheapmái. Daid vuosttaš jagiid ledje unnán ohccit, muhto dađistaga lea lassánan ohcciidlohku ja kvalitehta. Dan sáhtá čilget ahte sámi mátkkoštanealáhusfitnodagat mat leat oasálasttán oktasaš doaibmabijuide/fierpmádagaide (geahča vuollelis) leat láddan ja ovdánahttán fitnodatjurdaga ohcamušaide (jearhallan Sámedikki hálddabus bargi). Sámi mátkkoštanealáhusaide čuozaí garrasit korona rohtodávda go olgoriikka mátkkošteaddjit eai boahtán, man dihte Sámediggi lasihii rámmaid dan ealáhussii. 2020 juolludedje birrasiid 1,7 miljovna ruvno dan ealáhusa ohcamušaide.

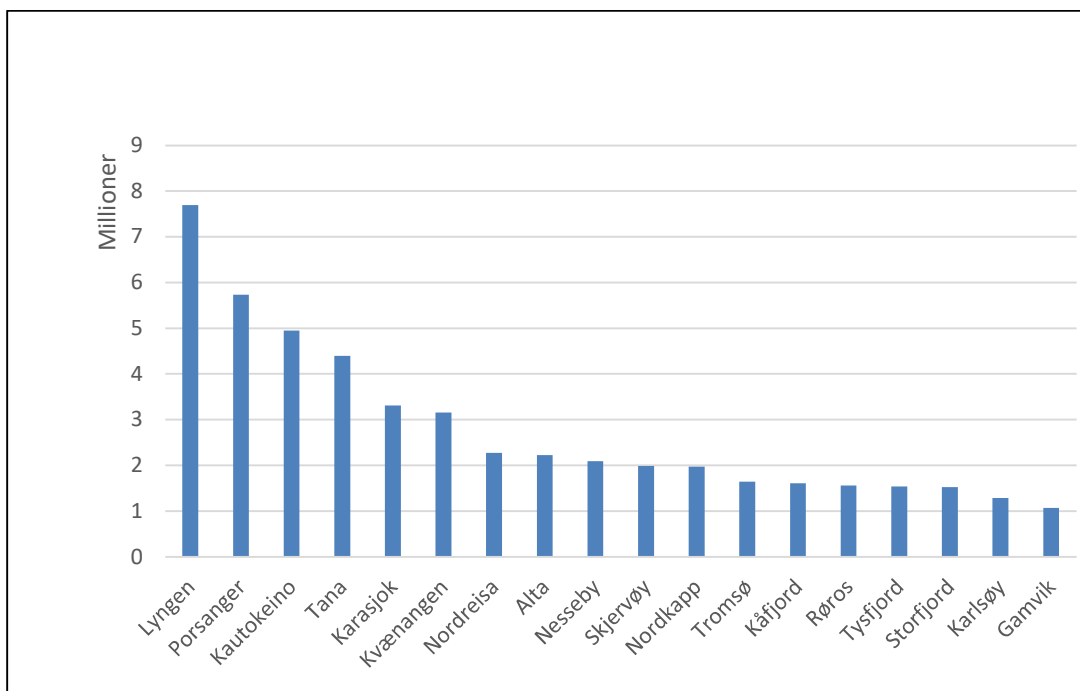
3.6.3 Mánngalágan ealáhusdoaimma

Ulbmil “Mánngalágan ealáhusdoaimma” ortnegiin lea doalahit ja áсахit mánngalágan ealáhusdoaimma, mat addet geasuheaddji ja birgenvejolaš báikkálašservodaga. Kategoriija sisttisdoallá earret eará visttiid/rusttegiid, bálvalusealáhusaid ja báikkálaš biepmuid viidásetbuvttadeapmi. Dás ii earut leago doaimmas sámi sisdoallu vai ii. Dát ealáhusat leat veahkkin doalaheame mánngabealat ja nanu báikkálaš ealáhusdoaimma ja dain lea mávssolaš rolla oččodit geasuheaddji báikkálašservodagaid ja sihkkarastit báikkálaš ássama. Ovdamearkkat dakkár suorggis leat visttit/rusttegat ja bálvalusealáhusat. Dábalaš mátkkoštanealáhusii juolluduvvo doarjja mánngalágan ealáhusdoaimma ortnegiin, ja sámi mátkkoštanealáhus fas sierra ortnegiin (geahča vuollelis). Lotnolas- ja meahcástanealáhusat leat maid dán kategoriija vuolde. Sáhtá oheat doarjaga investeremiidda ja ovdánahttindoaimbajuide, ovttasbargoproševttaide ja áсахandoarjaga.

2013 rájes gitta 2015 rádjái juolluduvvui birrasiid 9 miljovna ruvno ovddas jahkásaččat, muhto dan rájes lea lohku veahá njiedjan. Njiedjami lea váikkuhan go leat álggahan guokte ođđa vuoruheami, namalassii sámi mátkkoštanealáhusa 2015 rájes ja kreatiiva ealáhusa 2016 rájes, mat ovdal gulle mánngalágan ealáhusaid poastta vuollái. 2019 rájes gitta 2020 rádjái lassánedje juolluduvvon doarjagat mánngalágan ealáhusdoaimmaide 6 miljovna ruvnos badjel 10 miljovna ruvdnui. Maiddái dán lassáneami sáhtá čilget dainna lassi korona-doarjagiin, ja earenoamážiid go lassáneapmi lei proseanttaid mielde doarjjasupmis.

Govus 3. 5 čájeha obbalašlogu doarjagiin áigodagas 2013 gitta 2020 rádjái suohkaniid ohcciin, geaidna lea juolluduvvon badjel miljovna ruvno doarjjan. Lassin dáidda leat maid doarjjavuostáiváldit 21 eará suohkanis, muhto dain lea unnit doarjjasupmi.

Govus 3.5 Doarjagat mánngalágan ealáhusdoaimmaide, mill. ruvno, 2013–2020, deháleamos suohkana

Govus čájeha ahte Ivgu suohkanis leat vuostáiváldán eanemus doarjaga mánggalágan ealáhusdoaimmaide, gosa lea juolluduvvon lagabui 8 miljovna ruvno. Dás lea namalassii okta suohkan olggobeale Sis-Finnmárkku mii lea bajimusas. Ivgu lea eahpedábalaš guovllusuohkan, gos lassin nanu vuodđoealáhusaide (eanandoalu ja guolásteami) lea maid hui nanu proseassaindustriija ja fitnodatálggahankultuvra, earenoamážiid lahka industriijabáikki Vuošvákki. Dasto čuvvot njealje Sis-Finnmárkku suohkana: Porsángu, Guovdageaidnu, Deatnu ja Kárášjohka. Oktiibuot lea juolluduvvon doarjja ohcciide 39 suohkanis.

3.6.4 Sámi kreatiiva ealáhusat

Doarjja sámi kreatiiva ealáhusaide maid sirrejuvvui sierra ortnegiin 2016. Kategoriija sisttisdoallá viidát sámi dáidda- ja kulturovddasteami, earret eará giehtačehppodaga ja hábmema. Doarjjasupmi lea lassánan 800 000 ruvnos 2,5 miljovna ruvdnu 2020. Doarjagiid supmi ovdanbohtá tabealla 3.1. Ulbmil doarjagiin lea oažžut eambo sámi kulturealáhusbargiid, geat sáhttet ásahtit gánnáhahti kulturealáhusfitnodagaid main lea buoret vejolašvuohta ceavzit. Maiddái dás sáhtta ohcat doarjaga ovdánahttin- ja investerengoluide ja ásahandoarjaga. Geográfalaččat leat eanemus ohccit Guovdageainnus, Kárášjogas ja Romssas.

3.6.5 Duodji

Sámediggi háliida ahte eambo duojárat galget bargat sámi giehtaduiin ollesáiggealáhusan. Dat iešguđetlágan váikkuhangaskaoami leat guhkit áiggi árvoštallon (Karlstad ja Lie 2010, Løkke, Rygh ja Dahl Haugsevje 2019) ja leat muhtun muddui rievdaduvvon. Duodjedoarjagat leat ain mávssolaš oassi duoji ealáhusšiehtadusas. Doaimmadoarjaga sáhttet duojárat ohcat geat leat registrerejuvvon duodjeregistarii ja geat devdet dan unnimus gáibádusa, earret eará gávppašangáibádusa. Sii ja earát geat doaimmahit ealáhusa duoji siskkobealde sáhttet ohcat maid doarjaga investeremiidda ja ovdánahttin doaimmaide, gelbbolašvuodadoarjaga ja márkandoarjaga. Lea maid vejolaš ohcat ásahandoarjaga. Oahppit geain lea duodji joatkkaskuvllas dahje Sámi áhpádušguovdásj skuvllas Johkamohkis Ruotas sáhttet ohcat stipeandda.

Supmi lassánii birrasiid 4 miljovna ruvnos 2013 gitta lagabui 7 miljovna ruvdnu 2016. Maŋŋil dan leat doarjagiid supmi njiedjan 3,7 miljovna ruvdnu 2018, ja de lea fas lassánan dan guokte maŋemus jagi. Maŋemus lassáneapmái lea váikkuhan dat lassi korona-doarjja, mii mielddisbuvttii eambo doarjjamásomeari, ja go lassánedje ohcamušat investerendárbbuide. Dán doarjjaortnega leat eanemusat ávkkástallan ohccit Kárášjogas ja Guovdageainnus, geat dovdet doarjjaortnega bures ja gos leat mávssolaš duodjeásahusat lagasbirrasis.

3.6.6 Muđui rámma/oktasašdoaimmabijut

Eanemus beroštahti poasta go galgá čuvvet Sámedikki ealáhuspolitihka ja vuoruhemiid lea poasta “muđui rámma”. Dát poasta lea dađistaga lassánan 6 miljovna ruvno rájes 2013 gitta lagabui 14 miljovna ruvdnu 2020. Dán poasttas leat ollu oktasašdoaimmabiju maid juogo

Sámediggi lea ieš johtui bidjan dahje lea ovttasbargan eará ovttasbargoguimmiiguin. Ágga dakkár vuoruheapmái lea ahte Sámediggi háliida leat eambo dakkár rollas mas ovdagihitii doaibmá, ii ge dušše dakkárin mii vuostáiváldá ohcamušaid ovttaskasolbmuin ja fitnodagain. Doarjagat leat eanas oassi heivehuvvon fysalaš investeremiidda go galgá ásahtit dahje ovdánahttit doaimma, muhto fitnodatásaheaddji dárbbasa maid dávjá lasihit iežas gelbbolašvuoda, hukset fierpmádaga, ovdánahttit buktaga ja gávdat márkaniid. Dalle dárbbasuvvojit earálágan doaibmabijut, mat biddjojit johtui bajit dásis. Sámediggi háliida veahkehit, muhto lea vásihan ahte dakkár ovdagihitii doaibmama rolla gáibida eará bargovuogi ja olggobeale ovttasbargoguimmiid. Lagamus ovttasbargoguimmit leat eará relevánta váikkuheaddjiaktevrrat: Innovasjon Norge, fylkkasuohkanat Davvi-Norggas ja Trøndelágas, muhto maiddá SIVA ealáhusgárdeprográmma bokte. Moai áigo dás muitalit muhtin mávssoleamos ovttasbargo- dahje oktasašdoaibmabijuid birra ealáhusuorggis, maid Sámediggi lea ruhtadan ollásiid dahje oasi bušeahtas. Moai gehčče daid vuoruhemiid mat leat guhkimus bistán, mángga jagi badjel.

Fitnodatálggahankursa Sis-Finnmárkkus

Ovttá áigodaga 2013 rájes bálkáhii Sámediggi konsuleantafitnodaga jođihit fitnodatálggahankurssa Sis-Finnmárkkus. Ulbmiljoavku lei sii geat ledje ohcan álggahanstipeandda/doarjaga, dahje sii geain ledje plánat álggahit fitnodaga. Geográfalaččat lei ráddjejuvvon guovllu siskkobealde, ja dat mañit kursa čadahuvvui davvisámegillii, ja kursa lei heivehuvvon fitnodagaide mat ledje juo ásahuvvon (Nygaard, Nylund ja Mathisen 2017). Dat kursat ledje ealáhusdoaimmaide obbalaččat, ii ge lean heivehuvvon muhtin dihto ealáhusaide. Guokte eará spesifihkka vuoruheami ealáhusaid váste ledje baicca eambo čavgejuvvon.

Sámi mátkkoštanealáhus

2012 álggii Sámediggi ovttasbargat ovdánahttinprošeavttain sámi mátkkoštanealáhussii Innovasjon Norge fitnodatovdánahttinfitnodagain ja dainna golmmain davvi Norgga fylkkasuohkaniiguin. Ealáhusa hástalus lei ahte sámi vásáhusfitnodagat ledje hui smávvát ja hearkkit ja dávjá leat hui iehčanassii fierpmádaga haga. Lea dárbu eambo ovttasbargat ealáhusa siskkobealde, buktagiid heivehit márkana guvlui, gelbbolašvuoda loktemii, máhttobuvttadeapmái ja beassat mielde Dutkan- ja ovdánahttindoaimmaide. Vuosttaš golmma jagáš prográmma jotke nuppiin prográmmain, maid Origo konsuleantafitnodat jođihii. Veaháš bottu mañnil álggahuvvui 2018 goalmát prográmma, man namma šattai *Johtit*. Veahá mañnonan covid-19 geažil loahpahuvvui prográmma miessemánu 2021. Sámediggi lea guhkit áiggi investeren mánga miljovna ruvno dán oktasaš ángiruššamii, ja danne ferte dan geahččat doarjagiid ektui maid birra muitaluvo 6.3 vuolde.

Nubbi unnit ja eambo geográfalaš sámi mátkkoštanealáhusprošeakta lea *Vahca*. Dat lea ovttasbargoprošeakta gaskal Sámedikki ja Romssa suohkana. Ulbmil dainna lea ahte mátkkošteaddjit galget beassat vásihit sámi kultuvrra, muhto goitge sihkarastá ahte seammás hálddaša dan dohkálaš vuogi mielde. Oassin dán prošeaktii lea ráhkaduvvon ehtalaš láidehus movt hálddašit sámi kultuvrra gávppálaš oktavuodain, mii gohčoduvvo Vahca láidehussan.

Kreatiiva ealáhusat

Seamma vuogi mielde go sámi mátkkoštanealáhusas, de lea álggahuvvon 2014 fitnodatovdánahhtinprográmma kulturealáhusaide *Dáhttu*, maid dat seamma ovttasbargoguoimmit ruhtadit. Iešguđetlágan prográmmat jođihuvvojedje Finnmárkkus (guovtte geardde), Romssas, lullisámi guovllus ja sierra Dáhttu Duodji prográmma duojáriidda miehtá riikka. Dán rádjái dat mañemus prográmma namma lei Dáhttu Gründer, ja mii loahpahuvvui 2019. Juohke prográmma bisttii jagi ja mas deattuhuvvui ovdánahhtit fuomášumi, álggahanveahkki dahje ovdánahhtin ja strategiijaovdánahhtin. Kreatiiva ealáhusaid vuoruheami leat joatkkán fitnodatovdánahhtinprográmmain *Faamoe*, mii galgá sámi hábmen ja bivttasbuvttadanfitnodagaide nannet mearkagálvvu ja ekonomijahálddašeami, earret eará go leat oasálastán lágidemiide nugo Šoop-Šoop, Sámi Duodji ja Design Days 2020.

Eanandoallu

Mánngga jagi badjel lea Sámediggi dorjon eanandoalloovttasbarggu gaskal Sis-Finmárkkku suohkaniid. Ávjovárri eanandoalloovttasbarggu / SámiAgri ulbmil lea bures ovdánahhtit eanandoalu suohkaniin Porsánngus, Guovdageainnus, Kárásjogas, Deanus ja Unjárggas. Ulbmiljoavkkus leat eanandoallit ja vejolaš álggaheaddjit geat álget sávzzaiguin, mielkebuvtademiin ja šibitdoaluin prošeaktaguovllus. Prošeakta loahpahuvvui 2020.

Boazoealáhus

Nugo ovdalis namuhuvvon, de leat unnán njuolgggo doarjagat ohcciide boazoealáhusas, muhto Sámedikkis lea aktiivvalaš rolla buoridit boazoealáhusa eavttuid. Sámediggi lea mielde šiehtadallamiin, konsultašuvnnaiguin, lálkálávdegottiin, ságastallančoahkkimiin, areálaáššiiguin ja prošeavttas “Ut på vidda”.

Nuorra entreprenevradoaibma

Sámediggi lea fárrolaga eará ruhtadeddjiiguin daid mañemus jagiid leamaš juolludeame njuolgggo doarjaga nuorra entreprenevradoaimmaide joatkkaskuvllain. Doaibmabijuin galget árrat nuoraid oahpistit vejolašvuoda ásahtit alcceseaset bargosaji iešguđetlágan bargo- ja prošeaktabargguid bokte, ja maddái gilvovhallamiid bokte skuvllas.

Sápmi ealáhusgárddi - SEG

SEG álggahuvvui 2016, áidna ealáhusgárddi riikkas mas lea earenoamážiid ovddasvástádus ja gelbbolašvuolta sámi guovlluid ealáhusovdánahhtimii. SEG lea oktiisearvan SIVA riikaviidosáš ealáhusgárdestruktuurii, maid Sis-Finmárkkku suohkanat eaiggáduššet, ja mii doaimmahuvvo juohke suohkana iežas gründerkantuvrras. Ealáhusgárddis leat birrasiid 40 ulbmilfitnodaga mat ožžot lagas čuovvoleami, ja leat buot dain suohkaniin maid bargan mátkemearreovdánahhtimiin. Mañemus áiggis lea SEG viiddidan iežaset doaibmaguovllu, earret eará Helgelándii, gos lea lagas ovttasbargu Helgelándda Máhttopárkkain. Sámediggi lea jahkásaččat dorjon Sápmi ealáhusgárddi njuolgggo doarjagiin, ja koronajagi 2020 oáččui SEG lassidoarjaga ja ovddasvástádusa lágideat digitála čoahkkimiid ja fidnosuorgedeivvademiid vai leat doarjjan fitnodagaide madda rohtodávda čuohtá.

Okta dain manemus oktasašdoaimbajiin, maid Sámediggi lea vuoruhan searválaga eará váikkuhangaskaoapmeaktevrraiguin, lea lágideaddjiovdánahttinprográmma, vai Davvi-Norggas lasihivčče árvoháhkama: N2. Prográmmas deattuhit mearrabiepmuid, mátkkoštanealáhusa ja vásáhusealáhusaid, ja leat earret eará dorjon dáiddakollektiivva Dáiddadálu.

Duodji

Duodji / sámi giehtaduodji lea jáhkkin dat ealáhus masa Sámediggi golaha eanemus ruđaid oktasaš doaimbajiide. Eará vuoruhemiid ektui mat leat namuhuvvon dás badjelis, de lea duodji dat ealáhusuorgi masa Sámediggi lea áidna ruhtadeaddji, ja dain ealáhusdalliin eai leat eará ovttasbargoguoimmit geat sáhttet ruhtadit. Dan dihte lea Sámedikkis stuora ovddasvástádus vai duodji galgá ovdánit ealáhusan. Vaikko buot doaimbajiin ja ruđaid golaheamis ii leat leamaš sávahahtti ávki, de lea goitge ovtamielalašvuohta dasa ahte Sámediggi galgá golahit ruđaid ealáhusii. Duodjeinstituhta, maid Sámediggi doarju njuolggodoarjagiin (5,3 miljovna ruvno 2020), lea bajit ovdánahttin- ja gelbbolašvuođaguovddáš miehtá Sámi. Dat lea riikaviidosas tehnikkalaš/fágalaš gelbbolašvuođabiras duojis. Doppe fáallet bálvalusaid/ gelbbolašvuođa, lanjaid ja tehnikkalaš rusttegiid vai aktiivvalaččat sáhtta duojis ovdánahttit buktagiid ja buvttadeami márkana ektui. Sámediggi ruhtada maid Boazodoalu ja duoji oahpahuskantuvrra mii koordinere fágabargiid oahpahusa joatkkaskuvlla dásis.

Go guorahallat Sámedikki ekonomalaš váikkuhangaskaomiid ealáhusuorggis, de čájeha guorahallanáigodat 2013–2020 ahte Sámediggi lea čielgasit ovdánan go ohcamušaid doarjjahálddašeaddji rollas lea rievdan eambo ovdagihtii aktiivvalaš rollii, juogo iežaset ovddasmannama dáfus dahje go leat fárrolaga earáiguin heivehan oktasaš doaimbajiid ealáhusii. Eanas álgaheamit leat doaimmahuvvon eará váikkuhangaskaoapmeaktevrraiguin guovllus: Innovasjon Norge ja dat Davvi-Norgga fylkkasuohkanat. Go leat ráhkadan *Sámi máhttovuođu* (Norgga dutkanráđđi 2020) ja go jeavddalaččat leat čoahkkinnastán váikkuhangaskaoapmeaktevrraiguin, ja Norgga dutkanráđiin ja Davvi-Norgga ealáhusgárddiiguin, de leat sii ovtamielalaččat dasa mat leat stuorimus hástalusat go galgá ovdánahttit ealáhusdoaimmaid sámi guovlluin.

Dál áigo geahččat movt Sámedikki ealáhusdoarjagat, nu go dat eanas muddui leat ovdanbohtán dan kvantitatiiva materiála vuodul, gullet oktii Sámedikki ealáhuspolitihka hábmemiin.

3.7 Ođđa Sámediggedieđáhus ealáhusovdánahttima birra

2018 bijai Sámediggi johtui proseassa rievdadit Sámedikki ealáhuspolitihka, ja čakčamánu seamma jagi ovdanbuvttii Sámediggeráđđi čilgehusa maid galge guorahallat Sámedikki dievasčoahkkimis. Čilgehusas ovdanbođii makkár hástalusat leat doarjjaortnegis mii galggai gokčat dađistaga viidát guovlluid, muhto ruhta gal ii lassánan. Dan dihte árvaldje heaittihit SED-guovllu ja dan sadjái ásaht doarjjaortnega mii doarju sámi ealáhusdoaimmaid mat leat vuodđuduvvon sámi kultuvrii ovdalii go geografijai.

Sámedikke dievasčoahkkimis digaštalle čilgehusa, ja dan vuodul čuovvuledje proseassain, man boadus jagi maŋŋil šattai *Šattolaš Sápmi - Ceavzilis ealáhusovdáneapmi, Sámediggedieđáhus ealáhusovdáneami birra sámi guovlluin*. Oassin proseassas lei ahte Norce Reasearch guorahalai gidđat 2019 Sámedikki doarjjaortnegiid (Nygaard & Kårtveit 2019). Dat doarjjui maid čilgehusa ahte doarjjaortnega guovlu lei viidánan bearehaga, ja ahte lea unnán ruhta dan ektui. Cuoŋománu 2019 čadahuvvui ovttá beaivásaš bargobáđji Sámedikki ealáhuspolitihka birra Kárašjogas, mas Norce raporta lei oassin diehtovuodus. Bargobáđjis ledje mielde oasseváldit SED-guovllu ealáhusain, sámi ja guvllolaš organisašuvnnain ja guoskevaš ásašusain, ja dan jođihii Sámi Ealáhusgárdi. Cealkámušat bargobáđjis čohkkejuvvojedje sierra raportan maid Sámi ealáhusgárdi ráhkadii (Ballo 2019).

Seminára vuodul ráhkadii Sámediggeráđdi árvalusa ealáhusdieđáhussii, maid konsuleantafitnodat Visjona AS veahkehii. Árvalus sáddejuvui gulaskuddamii borgemánus, maid Sámedikki kultur- ja ealáhuslávdegoddi gieđahalai čakčamánuš, ja mii digaštallui ja mearriduvvui Sámedikki dievasčoahkkimis juovlamánu 2019.

3.7.1 Politihkalaš rájit Sámedikki ealáhuspolitihkas

Sámedikki ealáhuspolitihka digaštallamis lei čielga ovttamielalášvuotta ahte lea dárbu rievdadit Sámedikki doarjjaortnega. Čájehuvvui maiddái ahte dain stuora bellodagain Sámedikkis ii lean čielga vástádus makkár hámis ođđa doarjjaortnet galggašii leat, ja movt dat dustejit hástalusaid.

NSR (Norgga Sámiid Riikasearvi), mii lea njunušbellodat Sámedikkis, álggahii proseassa árvalusain ahte heaittihit SED-guovllu ja baicca rievdadit doarjjaortnegiid, mat leat kultuvrii heivehuvvon. Árvalusa doarju maid bellodaga válgaprográmma áigodahkii 2017–2021, mas deattuhuvvui ahte “NSR oaivvilda ahte ealáhusprošeavttaide maid Sámediggi doarju galgá gáibiduvvot sámi sisdoallu ja ahte lea ávkkálaš sámi servodahkii”. Ulbmil diekkár gáibádusain lea ahte doarjjaortnet eanemus lági mielde galgá leat ávkin sámi ealáhusdolliide, muhto gáibádusa vuosttaldedje opposišuvdnabellodagat, ja earenoamážiid Bargiidbellodat. Sii balle dan ipmirduvvot ahte šaddá čearddalaš eaktu doarjagiidda, ja oaivvildedje dan dagahit riidogaskaoapmin sin ektui geat eai leat sámi ealáhusdoallit. Oassi opposišuvnnas vásihedje ahte kultuvrii heivehuvvon doarjjaortnet árvalus rihkui guhkesáiggi politihka das ahte meannudit SED-guovllu sámi ja ii-sámi ealáhusaid ja ealáhusdolliid seamma dásis. Dat lea leamaš mávssolaš prinsihppa vai ásaša vuodu seammaárvosaš ovttaseallima sámi guovlluin, beroškeahhtá čearddalaš duogážiš.³

Dat ahte lea kultuvrralaš čanastat eaktun bohciidahtta maid gažaldaga maid Sámediggi háliida olahit ealáhuspolitihkain. Dainna ođđa ealáhuspolitihkain man ulbmil lea ahte “Sámi guovlluin galget leat nanu ealáhusat, mat doalahit ceavzilis sámi servodagaid”. Dan sáhtta olahit go doarju earenoamážiid sámi ealáhusdolliid, muhto dan soaitá maid sáhttit olahit go doarju buot

³ Sámedikki ealáhusdieđáhus 2019, s. 17.

ealáhusdolloid – sámi ja ii-sámi – mii váikkuha obbalaš ealáhusovdáneapmái servodagain, gos leat ollu sápmelaččat. Dien jurdaga dáfus lea Sámediggi earret eará dorjon ekonomalaččat ásahtit guollevuostáiváldima riddosuohkaniidda Finnmárkkus, vaikko daid eai sápmelaččat eaiggát dahje jođit. Diekkár vuostáiváldin lea mávssolaš infrastruktuorra riddoservodagaide, gos leat nanu mearrasámi historjá ja gos leat ollu mearrasápmelaččat. Diekkár vuoruhemiid gal dorjot maid opposišuvdnabellodagat dainna oktasaš ipmárdusain ahte sámi servodagain – earenoamáziid rittus – gos eretfárren lea áittan, ja man dihte lea mávssolaš doarjut dakkár servodagaid ealáhusdoaimmaid ja ealáhuslaš infrastruktuorra.

3.7.2 Reaidu vuostekonjunktuvrii dahje iešheanalaš ealáhuspolitihkalaš agenda?

Nubbi eará gažaldat lea movt Sámedikki ealáhuspolitihkka álgovuolggalaččat galgá buhtadit go sámi ealáhusdoallit gáhččet olggobeallái eará doarjjaortnegiid, dahje jus galgá leat iešheanalaš ealáhuspolitihkalaš agenda beroškeahtá eará doarjjaortnegiid. Ollu sámi ealáhusdolloin, earenoamáziid Finnmárkkus, váilu álggahanruhta, man dihte doaimmahit smávvaskála dásis, main eai leat hirbmat stuorrunambišuvnnat, ja dan dihte de gáhččet olggobeallái eará doarjjaortnegiid, earret eará Innovasjon Norge. Lea dušše Sámediggi, ja soaitá vel searválaga suohkaniiguin, mas/main leat leamaš heivvolaš ruhtadeaddjit. Sámedikkis ja suohkaniid ealáhusfoanddain lea ruhtadanortnegat mat leat heivehuvvon smávvaskála doaimmaheddjiide ja proševttaide main lea unnán innovašuvdnaáigumuš. Dál eai leat buot suohkaniin dakkár ruđat, dahje leat hirbmadit ráddjejuvvon. Goitge leat suohkanat mávssolaš ovttasbargoguoimmit Sámediggái ja doaimmahit dávjá dan “vuosttašlinjábálvalusa” ealáhusdoallái gii galgá oažžut dieđuid daid iešguđetlágan doarjagiid birra.

Sáhhtá ákkastallat ahte maiddá Sámediggi berre gáibidit ealáhusdolloin stuorit ambišuvnnaid, sihke iežaset ja báikkálaš servodaga dáfus, ja baicca doarjut sin geain leat stuorit áigumušat ja čadahahtti ealáhusovdánahttinplánat sámi guovlluin. Nuppe dáfus dohkkehuvvo ahte ollu smávvaskála ealáhusdoalli, earenoamáziid lotnolasealáhusain ja duojsis, leat oassin alla árvosaš sámi árbevierus, maid Sámedikkis lea earenoamáš stuora ovddasvástádus doarjut. Diekkár jurddašeami dáfus leat Sámedikki doarjjaortnegat lunddolaš ulbmil doarjut dakkáriid geat gáhččet olggobeallái riikaviidosas doarjjaortnegiid.

Diesa guoská maid gažaldat jus Sámedikki doarjjaortnegat leat veahkin doalaheame ássama sámi guovddášguovlluin. NSR lea ealáhuspolitihkka mávssolaš reaidu mainna bargat, dahje geasuhit nuorra sápmelaččat ruovttoluotta doaresbealbáikkiide. Dat lea maid veahá duogážiin dasa ahte doarjjaortnegat (vuodđoealáhusaide ja mánggalágan ealáhusdoaimmaide) leat várrejuvvon ealáhusdolloide geat ássat sámi váldoguvlluin, ja baicca guoddit sápmelaččaid geat gávpopgiin ássat. Sámedikki opposišuvdna kritihkalaččat ákkastallá ahte doarjjaortnegiin ii leat politihkalaš fápmu doaimmat guovllupolitihkalaš reaidun mainna doalaha olmmošlogu

badjin sámi váldoguovlluin. Dien vuolggasaji dáfus ávžžuhit ahte Sámediggi berre eambo doarjut sámi ealáhusdollarid⁴, maiddá olggobealde sámi váldoguovlluid.

3.7.3 Ođđa njuolggadusat Sámedikki ealáhusdieđáhusas

Ealáhusdieđáhusas mii mearriduvvui juovlamánu 2019, čilgejuvvojit golbma iešguđetlágan strategija man dihte rievdadit Sámedikki doarjjaortnegiid.

- 1) Heaittihit SED-guovllu ja sadjái ásahit doarjjaortnega, mii lea kultuvrii heivehuvvon sámi ealáhusaide ja vuodđoealáhusaide. Árvalus mielddisbuktá ahte Sámediggi sáhtá doarjut miehta riikka proševttaid/surggiid, ovdamearkka dihte duoji / kreatiiva ealáhusaid / sámi mátkkoštanealáhusaid, ja vuodđoealáhusaid, mat sistisdollet sámi kultuvrra ja árbevieru. Dán ortnegis heaittihuvvošii doarjja mánggalágan ealáhusdoaimmaide.
- 2) Ásahit ođđa SED-guovllu, mii eaktudivčče ahte Sámediggi ja välljejuvvon suohkanat sohpet geatnegahtti ovtasbargošiehtadusa. Suohkaniid välljen eaktuda ahte dáhpáhuvá gulahallan gaskal Sámedikki ja giellahálldašanguovllu ja daid dálá SED-guovllu suohkaniid. Duodjái / kreatiiva ealáhusaide / sámi mátkkoštanealáhusaide ja proševttaide ja lassiealáhusat boazodollarid ii rievdda doarjjaortnet. Doarjja eanandollarid, guolásteapmái ja mánggalágan ealáhusdoaimmaide várrejuvvojit ealáhusdollarid ođđa SED-guovllus, mas leat mielde suohkanat mat leat soahpan ovtasbargošiehtadusa Sámedikkiin. Dat šiehtadusat galget oainnusin dahkat movt ovttaskas suohkanat geatnegahttojit atnit fágalaš ja ekonomalaš váikkuhangaskaomiid maiguin nanne sámi ealáhusaid ja sámi servodatovdánahttima iežaset guovllus.
- 3) Rievdaduvvon veršuvdna árvalus 1, mas doarju duoji / kreatiiva ealáhusaid / sámi mátkkoštanealáhusaid miehtá riikka, seammás go vuodđoealáhusat ožžot doarjaga dálá SED-guovllus ja doarjja mánggalágan ealáhusdoaimmaide heaittihuvvo oalát.

Ealáhusdieđáhusas árvoštallet välljet árvalus 2, mas ásaha ođđa SED-guovllu välljejuvvon ovtasbargošiehtadusaid vuodul. Lea dát modealla, maid Sámediggi lea mearridan juovlamánu 2019, mii välljejuvvo rievdaduvvon doarjjaortnegii. Dasa leat ealáhusdieđáhusas mánga ákka:

- Dát ortnet ráddje sakka doaibmaguovllu, mii addá vejolašvuoda buorebut vuoruhit sámi ealáhusaid.
- Ortnet bovde SED-suohkaniid oasálastit aktiivvalaš bealálažžan ovdánahttit sámi ealáhusaid ja kultuvrra, ealáhuspolitihkalaš doaibmabijuid bokte ja go suohkaniid ealáhusfoanddas dorjot sámi ealáhusaid.
- Sámediggi ruhtada stuora supmiid sámi giellahálldašanguvlui vai nanne sámegeiela ja sámi kultuvrra. Giella ja kultuvra leat mávssolaš eahpeávnnaš resursat go galgá ovdánahttit

⁴ Árvalus nr. 6 maid Toril Bakken Kåven, Davvikalohttaálmot, lea árvalan, Cealkámuš ealáhusdieđáhussii, s. 10.

sámi kulturealáhusaid. Seamma ládje leat sámi kulturealáhusat mielde ealáskahttime sámegeiela ja sámi kultuvrra. Dat leat mielváikkuheaddjit main sáhtta leat stuora árvu go galgá ealáskahttit sámi guovlluid, earenoamážiid nuoraid ja nissonolbmuid ulbmiljoavkkuid dáfus.

- Geatnegahtton ovttasbargu gaskal Sámedikki ja daid ođđa SED-suohkaniid sáhttet leat veahkkin dusteme muhtimiid dain demográfalaš hástalusain mat dál leat muhtin suohkaniin dálá SED-guovllus. Ulbmil lea lasihit guovlluide geasuheaddji ássan- ja bargobáikkiid.
- Maŋŋil sáhtta ovttasbargu gaskal daid ođđa SED-guovllu suohkaniid ja Sámedikki leat ággan mainna eiseválddiin oažžu fágalaš ja ekonomalaš váikkuhangaskaomiid guvllolaš ja riikaviidosaš dásis.⁵

Dás boahká ovdán ahte lea buorre doaivva dasa ahte ovttasbargu gaskal Sámedikki ja ovttaskas suohkaniid muhtin suorggis sáhtta leat mielde váikkuheame fas eará surggiid, ja go čatná Sámedikki doarjjaortnegiid eará ovttasbargošiehtadusaiguin, de sáhtta dat mielddisbuktit eahpenjuolgo bonusváikkuhusa, mii nanne sámi guovlluid ealáhusovdánahttima eavttuid.

Deattuhuvvo maid ahte buorre ovttasbargu suohkaniiguin giellasuorggis sáhtta leat veahkkin láchime dili eambo ovttasbargoahtit sámi ealáhusaid dáfus.

Daid maŋemus jagiid leat ráhkaduvvon ovttasbargošiehtadusat gaskal Sámedikki ja máŋga gávpotsuohkana, ja miessemánu 2021 ođasmahttui ovttasbargošiehtadus gaskal Sámedikki ja Romssa suohkana.⁶ Romssa suohkan geatnegahtto nannet sámegeiela ja sámi kultuvrra, ja láchit dili vai sámi ealáhusdoaimmat ovdánit, earret eará mátkkoštanealáhusas ja kulturgaskkusteamis, seammás go Sámediggi lea veahkkin ruhtadeame daid. Šiehtadus sisttisdoallá ealáhusuorggi ovttasbargui rámmaid, mat galget čielggaduvvot jahkásaš doaibmaplánain. Šiehtadus addá buori gova makkár mielváikkuhusaid Sámediggi sávvá oaidnit barggus mainna nanne eavttuid sámegeielas, sámi kultuvrras, ealáhusdoaimmain, ja go vára váldet sámi árbevirolaš ealáhusaid.

Ođđa SED-guovllu ásaheapmi, mii lea vuodđuduvvon välljejuvvon suohkaniid ovttasbargošiehtadusaide, álggahuvvo maŋŋil go ođđa sámediggi lea välljejuvvon čakčamánu 2021, muhto árvvus ge ádjána oažžut sadjái dakkár ovttaskas šiehtadusaid suohkaniiguin. Dan 13 suohkanii mat leat juo mielde sámegeiela hálddašanguovllus, dáidá leat oalle álki soahpat šiehtadusa lassin giellašiehtadussii.⁷ Eanas gávpotsuohkana main lea juo ovttasbargošiehtadus Sámedikkiin, leat belohakkii fáttmasthan sámi ealáhusovdánahttima ovttasbargosuorgin.

Stuorimus hástalus lea árvideamis smávit suohkaniid ealáhusdoliid dáfus, earret dan guovtti joavkkus. Ealáhusdoallit leat sorjavaččat dasa ahte sis lea suohkan mii ovdagihtii háliida gulahallat Sámedikkiin oažžun dihte ovttasbargošiehtadusa. Doppe gos ii leat dakkár áigumuš

⁵ Sámedikki ealáhusdiedáhus 2019, s. 28–29.

⁶ Sámediggi lea soahpan ovttasbargošiehtadusa Romssain (2013), Bådádjuin (2015), Osloin (2016) ja Álttáin (2019).

⁷ Dat golbmanuppelohká sámegeiela hálddašansuohkanat leat: Unjárga, Deatnu, Porsáŋgu, Kárášjohka, Guovdageaidnu, Gáivuotna, Loabát, Dielddanuorri, Hápmir, Áborde, Ravrvihke, Snoasa ja Plassje.

šaddá ealáhusoasálaččaide, geat dássáži leat leamaš doarjjavuoigaduvvon, sis ii leat šat vejolaš oažžut Sámedikki doarjagiid. Jus dat mearriduvvon plánat čuvvojuvvojit plánaid mielde, de leat doarjjapoastat várrejuvvon vuodđoealáhusaide ja mánggalágan ealáhusaide dan ođđa SED-guovllus.

Sámediggi juolludii oktiibuot 8,7 miljovna ruvnno doarjaga vuodđoealáhusaide, eanas dain lea juolluduvvon mearrabirasealáhusaide. Eanandollui lea Sámediggi dorjon visttiid dárbblaš ođastemiide ja stuoridemiide. Eanas háviid lea leamaš unnit supmiin sáhka gitta 300 000 ruvnno rádjái, maid dihte lea leamaš vejolaš ruhtadit eará goluid loana bokte. Bivdofatnasiid ruhtadeami dáfus lea dávjá sáhka smávit doarjjasupmiin, maid dihte lea vejolaš eará goluid ruhtadit loanain. 2020 juolludii Sámediggi 10 miljovna ruvnno mánggalágan ealáhusdoaimmaide, nugo visttiide ja rusttegiidda, bálvalusealáhusaide, teknologalaš buktagiid ovdánahttimii, meahcásteapmái ja lotnolasealáhusaide, ja muđui earret eará mátkkoštanealáhussii. Ollu dain doarjagiin ledje ovdánahttimii/ođđa doaimmaid ásaheapmái. Maiddái dain leat smávva doarjjasupmit ávkkuhan oažžut stuorit loanaid maiguin lea leamaš vejolaš investeret.

Sámediggedoarjagat vuodđoealáhusaide ja mánggalágan ealáhusaide lea buktán vejolašvuodaid ealáhusdoliide miehtá SED-guovllu. Go ásaht ođđa ja gáržžiduvvon doaibmaguovllu ealáhusdoliide, de muhtimat dan “boares” SED-guovllus gártet eret dan vejolašvuodas. Sii, geain ii leat šat vejolašvuolta oažžut Sámedikkis doarjagiid, bohtet vásihit dan eahpevuoiggalazžan. Muhtin ealáhusdoallit geat ovdal leat ožžon doarjaga Sámedikkis, bohtet duohtavuodas ránggástuvvot go orrot dakkár suohkaniin gos leat passiivvalaččat Sámediggái. Ovdalaš árvvoštallamat (Nygaard ja Skålnes 2007) ja jearahallamat čájehit ahte lea hui iešguđetlágán dieđut Sámediggedoarjagiid birra. Muhtin suohkaniin lea buorre obbalašgovva, ja earenoamážiid doppe gos Sámedikkis leat kantuvrrat dihtet bures doarjagiid birra. Suohkaniin gos eai leat vásihan njuolggooktavuođa Sámedikkiin, sáhtá leat stuora lávki šiehtadit guovttebealat šiehtadusa.

Sámedikki ealáhuspolitihkalaš digaštallan lea ollu leamaš SED-guovllu ja geografija birra, ja sámi sisdoalu birra. Lea unnit sáhka leamaš dan birra movt boahtteáiggis geavahit ruđaid oktasašdoaibmabijuide ja ahte Sámediggi galggašii leat eambbo dakkár ovdagihtii doaibmi rollas go ovttasbargá eará váikkuheddjiiguin. Nugo tabealla 1 čájeha, de lea oktasaš doaibmabijuide ruhta measta beliin duppalaston gávccii jagis, ja go lagabui guorahallat *Sámediggedieđáhusa ealáhusovdánahttima* (2019), de čájeha dat ahte Sámediggi joatká daiguin doaimmaiguin. Ain galget čađahuvvot gelbbolašvuodáloktenprográmmat duodjái, kreatiiva ealáhusaide ja sámi mátkkoštanealáhusaide, gos galget bargat ovttasbargostrategiijaiguin ja ovdánahttit ealáhusčohkiid ja fierpmádagaid. Dieđáhusas boahtá maid ovdán ahte lea dárbu čatnat ealáhusdoaimmaid Dutkan- ja ovdánahttinaktevrraiguin, vai ásaheimiide/vuoruhemiide lassána máhttu, ja Sámediggi joatká ain ávkkástallat Sápmi ealáhusgárdi, mii lea huksen earenoamáš gelbbolašvuoda mainna sáhtá veahkehit ealáhusdoaimmaid.

3.7.4 Duste go Sámediggi ealáhuspolitihkalaš hástalusaid?

Artihkkala álggus govvideimme njeallje hástalusaid mat čatnasit Sámedikki ealáhuspolitihkkii ja mat leat demográfalaš ja ealáhuslaš rievdamiid birra Sámis, main gáibiduvvo leat fokus innovašuvdnii ja fidnohuksema, ja nannet ealáhusdoaimmaid gelbbolašvuoda vai leat gergosat dustet vejolaš rievdamiid. Man mutto dán hástalusain čujuhuvvojit go rievdadit Sámedikki doarjjaortnegiid?

Eanemus rievdan lea go geográfalaččat gáržžiduvvo SED-guovlu. Dat sáhtta mielddisbuktit ahte doarjja ealáhusdoliide juolluduvvo unnit mađe suohkaniin ja eambo ráddjejuvvo ealáhusbeliide. Ortnet jáhkkimis fátmasta buot giellahálddašanguovlluid, main juo lea giellasuorggis ovtasbargošiehtadus Sámedikkiin. Ollu riddosuohkanat main leat nanu mearrasámi birrasat, muhto sámegeiella ii leat liikka nanus, sáhttet dan dihte gártat olggobeallái. Dáidda suohkaniidda lea čuočcan go oallugat leat fárren eret, leat unnán bargovejolašvuodát, ja go guolástusealáhusa rekrutteren ráddjejuvvo dan dihte go lea divrras sisabeassanbileahtta. Go jurddašit eretfárrema ja go vátnot árbevirolaš sámi ealáhusat, de sáhttit oaidnit ahte Sámedikki doarjjaortnegiid rievdamis sáhtta leat guovtte suorat ávki. Suohkaniin mat fátmastuvvojit dan ođđa doaibmaguvlui, sáhttet vuoddoealáhusaid ja mánggalágan ealáhusdoaimmaid ealáhusdoallit ávkkástallat doarjagiiguin ja buoret heivehemiin go lea lagat ovtasbargu gaskal Sámedikki ja suohkaniid. Dat sáhtta dagahit vejolašvuodaid, mat maid leat unnideame eretfárrema. Suohkaniin mat gártet olggobeallái, doppe sáhtta ges vuordit sullasaččat, muhto heajut guvlui. Ealáhusdoallit sáhttet vásihit ahte vátnot doarjjaortnegat, maid ovdal lei vejolaš oazžut. Dat sáhtta čuočcat daidda vejolašvuodaide mat ássiin leat, makkár doarjagiid ožžot iežaset suohkaniin, ja makkár mearrádušaid ássit dahket ássanbáikki ja ealáhusgeainnu hárrái, earenoamážiid dan ektui jus galget bissut árbevirolaš ealáhusain.

Duodjái, sámi mátkkoštanealáhusii ja sámi kulturealáhusaide addo ain vejolašvuodta oazžut ruhtadeami ja heiveheapmi oktasaš doaibmajuid bokte. Dain eai rievdda nu ollu, ja daidda ealáhusaide sihkarasto ovdánahttin sihke sámi váldoguovlluin ja gávpogiin. Maiddái sámi mátkkoštanealáhusii ja sámi kreatiivaealáhusaide maidda Sámediggi eanas muddui heiveha ruđaid ja veahki innovašuvdnii, fidnohuksema, gelbbolašvuodaloktemii ja vai besset mielde Dutkan- ja ovdánahttindoaimmaide. Vuoddoealáhusaid vuoruheami dáfus lea diet fokus ráddjejuvvo. Go Sámediggi lea vuoruhán ealáhusdoaimmaid maiddá korona lea garrasit čuočcan 2020, ja earenoamážiid sámi mátkkoštanealáhusas, de čájeha dat ahte sii jođánit sáhttet rievdadit iežaset doarjjajuolludemiid vai sáhttet dustet ealáhusdoaimmaid hástalusaid nuppástuvvamiid. Sámedikki doarjjaortnegis lea ráddjejuvvo rámmat ja sáhttet dušše veahá veahkehit sámi servodagaid hástalusaiiguin go guoská álbmotovdáneapmái, ealáhusovdánahttimii ja go lea dárbu innovašuvdnii ja lasi gelbbolašvuhtii. Lea sávahahtti ahte rievdaduvvo doarjjaortnet doaibmagoahtá eambo dego katalysáhtor sámi ealáhusovdáneapmái ođđa doaibmaguovllus.

3.8 Čoahkkáigeassu

Guoskevaš áigodagas lea Sámediggi juolludan birra 35 miljovna ruvno jahkásaččat ealáhusovdáneapmái, muhto ii leat doarvái ruhta go dađistaga leat eambo olbmot ja fitnodagat geat leat doarjjavuoigaduvvon. Go meannudedje ođđa ealáhusdieđáhusa 2019, de dan geažil mearridii Sámediggi rievdatit doarjjaortnega. Sámedikki doarjjaortnegiid doaibmaguovlu (SED-guovlu) galgá heaittihuvvot ja sadjái galgá boahit ođđa doaibmaguovlu, mii vuodđuduvvo geatnegahtii ovtasbargošiehtadusain gaskal Sámedikki ja välljejuvvon suohkaniiguin. Suohkaniid välljen galgá dahkkot gulahallama bokte gaskal Sámedikki ja suohkaniid, mat gullet dálá giellahálddašanguovlluid, ja muđui suohkaniiguin mat gulle ovdalaš SED-guvlui. Ulbmil lea gáržžidit suohkaniid logu, gos ealáhusdoliin lea vejolaš ohat Sámedikki doarjaga, muhto maid nannet Sámedikki ovtasbarggu daiguin guoskevaš suohkaniiguin, ja dan bokte buoridit sámi ealáhusovdánahttima eavttuid. Earret daid ovttaskas doarjagiid, de áigu Sámediggi ain vuoruhit resurssaid gelbbolašvuodaloktenprográmmaide duojs, kreatiiva ealáhusain ja sámi mátkkoštanealáhusas, ja maid ovdánahttit ealáhusčohkiid ja eará oktasašdoaibmabijuid, vai nanne sámi guovlluid ealáhusdoaimmaid. Dan bokte leat muhtun muddui geahččaleame dustet sámi guovlluid hástalusaid, nugo eretfárrema, go sápmelaččaid lohku lea njiedjan sámi ealáhusain, ja vai deattuha fidnohuksema ja innovašuvnna mii gáibida ahte sáhttet nuppástuhttit doaimma ja vai ain sáhttet lasihit gelbbolašvuoda ealáhusdoliide.

Lea váttis dadjat movt dat ođđa doarjjaortnet sáhtá dustet daid hástalusaid. Go SED-guovllu gáržžidit, de sáhtá dat nannet ealáhusovdáneami suohkaniin, mat fátmastuvvojit mielde, ja váikkuhit hejot suohkaniidda mat gártet eret. Doaibmabijut maiguin lokte gelbbolašvuoda ja ovdánahtá ealáhusčohkiid, soaitá vejolaččat sáhttit nannejuvvot go ovtasbarget suohkaniiguin. Ollu vuolga das movt Sámedikki doarjjaortnega rievdan álggahuvvo. Man guhkes áiggi dárbbášit suohkanat šiehtadit ovtasbargošiehtadusaid Sámedikkiin? Man ollu suohkanat beroštit oažžut ovdán dakkár šiehtadusaid? Movt dat bargu váikkuha ealáhuspolitihkalaš digaštallamii dain suohkaniin, sihke siskkoalbe ja olggobealde dan ođđa SED-guovllu? Boahá váldit veahá áiggi ovdal go oažžut vástádusa daidda gažaldagaide ja oaidnit ávkki Sámedikki rievdaduvvon doarjjaortnegis.

3.9 Rávven

Sámedikki váikkuhangaskaomit ealáhusulbmiliidda galget doarjut Sámedikki ealáhuspolitihka. Váikkuhangaskaomiid rievdadeapmi lea álo hástalus, earenoamážiid go fátmasteapmi ja boadus lea nu eahpesihkar. De dárbbáša Sámediggi luohhtevasvuoda ealáhusdoliin ja ovtasbargoguimmiiguin, ja fertejit ráhkadit strategija mainna olaha dieđuiguin. Dakkár strategijas berre sistisdoallat čuovvovaččat:

- Buorre diehtujuohkin ealáhusdoliide njuolggadusaid rievdamá birra
- Rabas bovdehus guoskevaš suohkaniidda, ohcandoaibma

- Veahkkálaga mávssolaš ovttasbargoguimmiiguin juohkit dieđuid dain rievttis forumiin ja arenain
- Sihkkarastit ahte ovttasbargoguoimmit ja earenoamážiid vuosttašlinjabálvalusat suohkaniin dovdet daid rievdadusaid makkár váikkuhusat dain leat ohcciide
- Čájehit buriid ovdamearkkaid movt ruđat sáhttet leat veahkkin oažžume sávahahtti ovdáneami

Referánsat

Angell, Elisabeth (2016). Sametingets virkemiddelbruk på næringsområdet – på vei ut av tradisjonsorienteringen? I *Nordområdene i endring – Urfolkspolitikk og utvikling*. Gyldendal Akademisk 2016, s. 155–180.

Ballo, Solveig (2019). Bargobádji Sámedikki ealáhuspolitihkka birra. Workshop om Sametingets næringspolitikk. Rapport fra Sápmi Næringshage.

Eikeland, Sveinung, og Krogh, Lars (1994). Støtte til næringskombinasjoner i samiske områder, NIBR-rapport 1994.

Gaski, Margareth, og Eikeland, Sveinung (2001). *Næringskombinasjoner 1997–2000*. Evaluering av driftsstøtten i samiske (NIBR-rapport 2001: 14). Oslo: NIBR.

Giertsen, Merete (1993). Samisk utviklingsfond – som utviklingsaktør i samiske bosetningsområder. NIBR-rapport 1993.

Karlstad, Stig, og Lie, Ivar (2010). Evaluering av driftstilskuddsordninga for duodji 2005–2009. Norut Alta – Áltá, 2010.

Løkka, Nanna, Engh, Mari, og Haugsevje, Åsne Dahl (2019). Duodji for framtida. Evaluering av Duodjeinstituhitta og veilederordningen under Duodjeinstituhitta. Telemarksforskning. Rapportnr. 476, 2019.

Nygaard, Vigdis, og Kårtveit, Bård (2019). Fra STN til kulturbasert næringsutvikling? Innspill til arbeidet med Sametingets næringsmelding. Rapport 7-2019 NORCE Samfunnsforskning.

Nygaard, Vigdis, og Skålnes, Sigrid (2007). Evaluering av tilskuddsordningen for Samisk utviklingsfond. Norut Alta-Áltá rapport 2007:7.

Norges forskningsråd (2020). Samisk kunnskapsgrunnlag 2020.

Nygaard, Vigdis, Mathisen, Line, og Nylund, Ingvild (2017). *Muligheter og barrierer for*

entreprenørskap i samiske områder. Norut-rapport 9/2017.

Sametinget (2014). Sametingets årsmelding 2013.

Sametinget (2015). Sametingets årsmelding 2014.

Sametinget (2016). Sametingets årsmelding 2015.

Sametinget (2017). Sametingets årsmelding 2016.

Sametinget (2018). Sametingets årsmelding 2017.

Sametinget (2019). Sametingets årsmelding 2018.

Sametinget (2020). Sametingets årsmelding 2019.

Sametinget (2021). Sametingets årsmelding 2020.

Sametinget (2017). Næringsutvikling i sjøsamiske samfunn. Sametingsmelding 2017.

Sametinget (2019). Šattolaš Sápmi Bærekraftig næringsutvikling Sametingsmelding om næringsutvikling.
